

KOD NAŠIH STARIH U DOMU

Kao gimnazista sam davno, vrlo davno — od tog vremena su prošla dva „obična“ i dva Svetska rata — kao gimnazista sam, velikim, odlazio da provodim božićni raspust kod svojih starih u Leskovcu. Ej, što je to bilo blagovanje biti gost u rođenoj kući! Moj tata, inače, iz nekog vaspitnog principa, strog i hladan prema deci, prepustao je majci da za ovu priliku zavede svoj režim, a to je značilo ozakonjenje svih povlastica i privilegija (dotle samo konspirativno priznavanih i uživanih), koje su mi sledovale kao pravom, pravcatom maminom paši i princu, iliti, sefardski rečeno: paša di la madre, što je bilo vrhunac majčine nežnosti i milošte...

Moj boravak u Domu staraca u Zagrebu probudio je u meni sećanje na te dane. Moji su roditelji davno preminuli, a s tim je i moje pašovanje bilo i prošlo. Ali u Domu kao da sam ponova video njihove poglede uperene u mene, čuo njihov glas, osetio njihovo ćutanje. U tom našem Domu staraca i starice u Zagrebu blagovao sam nekoliko dana kao nekada u svom rođenom.

Blagovao sam, a mene su tamo poslali da pišem istoriju Doma „Valja“, kazali su mi, „iskoristiti priliku, jer od devedeset i toliko stanara Doma ima dvadesetisedam njih koji su preko 20 godina u Domu i prema tom su kao neka živa istorija ne samo Doma, nego i celog zagrebačkog, pa i jugoslovenskog Jevrejstva“.

27 + 1 živi izvor

Šta mislite, takav majdan: 27 živih izvora! Ja, doduše, nisam istoričar, ali kad sam čuo da ima dvadesetisedam živih izvora, nisam se mnogo razmišljao da li da se prihvatim toga posla ili ne.

Elem, otputovao sam u Zagreb.

Tamo sam se najpre obratio drugu Montilju, pretsedniku Kuratorija.

Odmah se ispostavilo da je drug Montilja i sam jedan živi izvor za tu projektovanu istoriju. Barem za period vremena od Oslobođenja do danas. Stvar je bila jedino komplikovana time što se u

takvom slučaju čoveku ponekad ispreče obziri skromnosti koji nameću suzdržljivost.

— Oni će već pričati, — kaže mi, dakle, moj dvadesetiosmi izvor i upućuje me na onih drugih dvadesetisedam.

— ...Oslobođenje nas je zateklo u zbegu kod sela Brozovice kraj Zagreba. Tamo su nas bili odvukli fašističke krvopije. Bili smo kao aveti, kao živi mrtvac, toliko, eto.

To su mi oni pripovedali. Ali to se sve odnosilo na ovo novije i najnovije vreme, koje još pripada nama, a ne istoriji. Meni je, međutim, izgledalo važnije ono ranije, ono „istorisko“ vreme, i tu su mi svi ukazivali na čika Hajima kao najbogatiji majdan, pošto je on, kako su svi tvrdili, kroz celo to „istorisko“ vreme stalno pisao svoj Letopis, vodio svoj dnevnik događaja. Dnevnik događaja, pomislite samo! To je zaista više no što se sme poželiti.

Ljudi kojima se dani nižu unazad

Kuća u Mlinarskoj cesti broj 25 privlači na sebe poglede prolaznika, a u letnjim mesecima sigurno budi priželjkivanje kod ljudi, željnih „zraka iz prve ruke“. Ali i zima ima svojih čari, i dovoljno je videti veselo kuljanje dima iz dimnjaka vile i snežni pokrivač koji se prostro nad krovovima Zagreba i njegovih gora i livada, pa da se naslute njene radosti i raspoloženje.

I zaista. Uđeš li, zapahnuće te toplina i prisnost. Domari koji nisu u svojim sobama ili na šetnji, zabavljaju se u trpezariji. Ona deluje toplo već onim stalažima knjiga koji zapremaju čitave zidove. Tome valjda doprinosi i to što je soba ipak mala za tu svrhu, te niko nije izgubljen u njoj. A nije niko izgubljen ni u — čitanju, pa i to valjda doprinosi toj toplini atmosfere, nego su svi u sobi u nekom prisnom kontaktu bilo okrećući pasjans, ili uz karte i domino. Jedino se čika Rabinović sav predao radu i tako se izolirao od ostalih. On i čika Hajim, izgubljen u mislima, sedi u svom kutu, ne hajući nimalo što za njegovim stolom dva opasna takmaca u šahu, opkoljeni temperamentnim „kibicerima“, vode borbu na život i smrt.

Nije bio baš toliko izgubljen koliko mi se učinilo, jer se odmah prenuo kad sam mu prišao, blistajući od dragosti što sam mu upravo reč. Pre nekih 20 godina rasprodao je sve što je imao, skupio svotu od nekih 100.000 ondašnjih dinara i, ustupivši to Domu, preselio se u nj sa svojom suprugom. Onda je Dom bio u Maksimirskoj cesti. Tamo je čika Hajim dobio svoju sobu sa dva kreveta, i tako, eto, svoj dom zamenio ovim, rešen da tu provede svoju starost i dočeka smrt.

Svoj dom zamenio ovim... To zvuči malo neobično. Ali, toga je bilo u to vreme. Bilo je i toga. A to može da se uzme i kao izvesno svedočanstvo o ondašnjim prilikama u tom Švarcovom Domu, tridesetih godina ovoga veka, i o tome kakvu je pretstavu imao svet o životu u takvom jednom domu. Bar u ovom. Jer ako

su ljudi takvih materijalnih mogućnosti tražili skloništa u Domu, onda biće da ne važi u svojoj potpunosti pesnikova reč o „kući koja nije dom“, gde se „u hladnoj, potsmešljivoj udobnosti“ provode „dani koji se nižu unazad“.

Svakako, sa svojih 80 godina, čika Hajim izgleda sreden i zadovoljan. Čulo sluha mu je malo nastradalo, te njegovi odgovori nisu uvek u skladu sa postavljenim pitanjima. Ali on iz svoje inicijative priča ono što misli da će me zanimati. A kad začuti, onda ti se čini — valjda zato što znaš za taj njegov Dnevnik — kao da tako, nagnut nad knjigama, samo čeka da se opet dogodi nešto što će zapisati.

Bez daljeg mi je pokazao taj svoj Dnevnik. Kao knjigovođa kome je savest mirna i zna da je uvek i sve uknjižio gde valja i kako valja.

Redovno je i valjano knjižio. Iako samo olovkom. Ispunio je 87 listića po polovini uzduž sečenog papira za akta.

To nije mnogo: 87 listova za 20 godina. Znači da čika Hajim ume da razlikuje važno od sporednog. I nije neka sentimentalna priroda, to nije. I ne mari za pojedinosti, niti za zvučne fraze. On zna samo za gole činjenice, pa bile one ne znam koliko suvoparne. Ja nasumce izvlačim jedan list i čitam:

„19 decembar 1943 godine.

Na današnji dan pre pet godina umrla je moja tetka Hana.

„23 decembar 1943 godine

Na današnji dan pre dve godine ubijen je Jakov, njegova žena Rifka i kćerčica Netika.

„4 januar 1944 godine

Na današnji dan pre dve godine odveli su mog Avrama.

„6 januar 1944 godine

Na današnji dan pre 45 godina venčao sam se sa mojom sadašnjom ženom Blankom.“

Uzalud sam tražio neki događaj koji se dogodio u dan kad ih je ovaj nesvakidašnji letopisac beležio. A kad nešto i nađeš, sve bi rekao: potkralo mu se. Očigledno, i čika-Hajimu dani su se samo „unazad nizali“. Unazad, — kao što pesnik kaže. I odjedanput cela ta stvar počela je da me zanima baš sa te strane. Samo sa te strane. Pa kao da si neko veliko otkrovenje učinio, sve zanemaruješ da bi najpre to dobro proverio.

... I oni drugi

Ali nije kod svih tako. Evo, razgovarajte sa gospodom Rozom. Grehota je i reći da je ona čika Hajimova vršnjakinja, jer izgleda daleko mlađa. Omalena, punačka, na njoj kecelja i svežanj ključeva zadenut za pojasom, uvek u poslu, uvek užurbana, sva usredsređena na to — takva je ona i zato nju nije lako dobiti za kojekakve ankete, filozofiranja i druge fantazije. Jer ona ti je i član Kura-

torija i odgovorna za red i sve ostalo u ovoj kući. Ona i čika Jungvirt. Kujna, vešernica, peglarnica, podrum, ambulanta, sobe — sve je njena briga. (Dok čika Jungvirt vodi knjige). To dvoje domara ne treba pitati; dovoljno je da ih čovek vidi pa da zna: njihovi dani ne nižu se unazad. Ta oni ti jedva stignu da domisle sve što treba za dane koji se nižu unapred. Usto gospođa Roza ima da vodi brigu i o svom mužu. Dabome, neće valjda on da vodi sam brigu o sebi kad ima živu ženu! (U ovom domu definitivno je dokazano da je žena potrebija i korisnija mužu, nego muž — ženi. Otuda se ti muževi, koji su ovde sa svojim ženama, smatraju ljubimcima sudbine. A jes' čudo božije, što ta muška fela voli da aguje i pašuje!)

Moje „otkrovenje“ dakle ostaje u punoj važnosti: nije starost toliko obeležena, ili bar ne isključivo obeležena godinama, već po tome da li se dani „nižu unazad“, ili se „nižu unapred“. Pa pošto se gospa Roza kategorisala da je od onih drugih, nju čovek sme dalje da ispituje:

— Da li se vi u ovome Domu osećate kao kod svoje kuće?

— Sa tom razlikom što ovde imam skoro pedesetoro „dece“, — glasio je njen odgovor. (Dom staraca ima, naime, dva odeljenja).

Onda sam se rešio da vidim šta će „deca“ da kažu na to

Ulovio sam jednog buntovnika

„Deca“ imaju jednu lepu osobinu: vole goste. Ne, doduše, goste — meteore, koji im dolaze sa plitkom radoznalošću prazničnih muzejskih posetilaca i taštom samoobmanom „pokrovitelja“, koji misle da su usrećili čoveka već samim tim što su ga upitali kako mu je. Ne, ona vole goste koji umeju i hoće da zasednu sa njima, koji će pitati, ali će i sami pripovedati, s kojima će moći da izmene misli i preko kojih će se nekako osvežiti i svoju vezu sa svetom ojačati i obogatiti. Pa makar i time što će im se pričati kako su danas neki od rane zore čekali pred drvarom u redu za ugalj. „Koliko nama vredi samo to što ne moramo stajati u redovima“, primetiće onda gostu, zamišljeni nad tom blagodeti, koja nije data svakom smrtniku. I onda znaš: to ne liči na „nizanje dana unazad“, no je i njih zapljusnuo život, ovaj naš, sadašnji život, pa makar to bilo i onim, već razbijenim valovima, onim koji se već vraćaju mirnom ogleдалu pučine.

A neke je baš zapljusnuo onim pravim talasima u prvom nalletu. Eto, na primer, čika Rihtig. Njega tišti jedan specijalan, sasvim akutan jed, to se već na prvi pogled vidi. Dok sam razgovarao sa čika Hajimom, video sam ga kako sedi nalakćen na ugao stola, uznemiren, u napetosti kojom se očekuje znak za startovanje. Ja sam ga pozvao malo u šetnju, a onda sam sve saznao.

— Dakle, radi se o našoj svetoj, pradedovskoj veri. Man'te, ne pitajte. Bolje da ne pitate. Ili, evo, stanite da vam šapnem: ovi stari ljudi ovde, pa to ti je sve sam bezbožnik. A Uprava da je

prstom makla da to popravi! Recimo, da ih natera da subotom idu na službu božiju.

I sad ti sleduju citati iz Biblije, sve sam klasični „Lašon Akodes“, iz kojih možeš da vidiš na kakve perspektive može čovečanstvo pod tim okolnostima da računa. A najteže je, naravno, udeo same Uprave u tom grehu. Jer dok jednom okreneš Bogu leđa, nedelo se niže za nedelom. Uzmite samo jedan primer: kako i koliko ona vodi računa o njemu, kao takoreći sveštenom licu, prilikom — podele tekstila? U kakvom odelu on dočekuje svetle praznike? A jeste li čuli koji je on bio po redu pri poslednjoj podeli? Niste čuli?! Je li moguće da niste čuli?! Bio je poslednji, šta ima tu dalje da se priča? I je li onda čudo što je on ostao bez iberzigera? No, pa, eto, vidite.

I tako, čika Rihtig je vrlo pesimistički, takoreći, mizantropski nastrojen. Čak i u takvom jednom danu, kao ovo kad je sa mnom razgovarao. A toga dana bio je sahranjen jedan naš pokojnik iz grada, i on je činodejstvovao i — što se kaže — pala je neka para. Što je istina — istina. Samo, on ne može da traži od Boga da njemu za ljubav svaki dan umre neki Jevrejin. (Znači da to nije stavka koja može da uđe u njegov redovni budžet).

Dakle, on to ne traži. Šta znači: traži? Ništa on ne traži. Je li nema iberzigera za njega? Molim: neka nema. Njemu bi to bilo dosta da smene tog upravitelja. Ali ne moraju ni to. U redu, neka on samo ostane ako su drugi njime zadovoljni. Ali onda bi on, Rihtig, hteo barem da zna šta taj upravitelj ima protiv njega, kad se on dosada nikom nije žalio na njega, a i sad se ne bi žalio, nego tako dođe reč, jer u pitanju je naša sveta vera, a njega niko ne može da natera da se odrekne svoje vere, nego će za nju i svoj život da položi, uvek i svakog časa, Amen!

Čika Rihtig se takoreći specijalizirao na taj jedan jad, na tu jednu gorčinu, sav se u to uneo, ceo svoj svet sveo na taj jedan aspekt i iz toga crpe svu svoju sadržinu. Samo, to „polaganje života“ ipak ne treba uzeti tako tragično. Hvala Bogu, prošla su vremena za takve žrtve. Nego tako se to kaže, i tu čovek ne treba da se zakačinje za svaku zapetu. Najzad, zna se šta to znači kad neko kaže da će za nešto i svoj život da položi: znači da je pao u vatru i da mu čovek već iz čistog čovekoljublja treba da veruje.

Čika Rihtig je video da mu ja verujem i odmah se smirio. To je obrazložio i jednim citatom iz Biblije, a onda je podigao malo prema temenu svoj kačket, koji obično tako nosi da mu stalno skriva desno oko. (Sve bi nekako rekao da je ovom odredio jedan zadatak, o kome levo oko ne sme ništa da zna). Sad sam mu video čelo, uhvatio sam mu pogled oba oka i znao sam: koliko god da je ogorčen, čika Rihtig je sit ovog rata nerava i ništa drugo tako žarko ne želi kao častan mir, mir bez diskriminacija i kontribucija, te mu ja, i ako neovlašćen, obećavam u ime upravitelja da će kod iduće raspodele on biti prvi na spisku, ali s tim da uzme na sebe obavezu da smiri i uteši onoga koji će tom prilikom biti poslednji. A što se tiče naše svete vere i njoj dužnog poštivanja od strane ostalih do-

mara, čika Rihtig najzad pristaje da i među onima, koji ne idu subotom u hram, može biti i dobrih ljudi, koji će samim tim kad tad ipak poći pravim putem. A taj definitivni preokret ka dobrom počeoće, razume se, onim danom kad čika Rihtig dobije svoj iberziger, koji mu je toliko potreban...

Je li ovo prihvatljivije od onog „nizanja dana unazad“? Rekao bih da jeste. Uprkos svih ovih gorčina. Evo, čika Rihtig zna da je stekao novog prijatelja i već kod idućeg susreta ja sam video njegova dva radosna oka koja pozivaju na razgovor i osmejkom ti mame osmejaka. Kao da je sad odjednom sve dobilo drugi smisao i — kako to čika Rihtig kaže — život počeo drukčije da se isplaćuje. Ali, da li je za njega ta kuća i dom — to ipak nisam smeo da upitam.

Jedan preosetljiv stari gospodin

O tome sam naumio da upitam čika Gaona kad mi je pričao kako je dobio pismo od sina.

— Znete, on živi u Rio de Žanejru. Jeste bili tamo, gospodine? To je najlepší grad na svetu. Baš ovih dana stiglo mi je pismo od njega. Šta mi piše? Svašta mi piše. Kaže: pazi, tata, da se ne prehladiš. Jer sad nastupa zima, kaže. A kod njih je uvek leto i proleće. Tamo je uvek drveće u cvetu, a cveće, znate, ... ali kakvo je njihovo cveće! Pa da: drugo je to Zagreb, a drugo je Rio de Žanejro. I zato su oni — i sanja, znate — u brizi su i pišu mi da se čuvam. Eto, možete i sami da vidite šta mi pišu: „U velikoj smo brizi“. Pa sad, šta im ja mogu? Ja im uvek pišem: meni je dobro, nemojte da brinete. Ali oni se ipak brinu. I, onako, lepo mi pišu, vrlo lepo.

Pravi je zavodnik taj čika Gaon. Toliko ti hvali to pismo da, hoćeš — nećeš, moraš da ga zamoliš da ti ga da da ga svojim očima pročitaš. Nisam ni ja mogao da mu odolim. On izvlači beležnicu i pruža mi pismo, ali, dok ga ja čitam, susetka za stolom je, kanda, načinila neku grimasu, ili neku potsmešljivu primedbu, u svakom slučaju čika Gaon se našao pobuđen da joj spomene da mi je pismo dao na moj izričiti zahtev. Kazao joj je to dosta srditim tonom, jer ta pakosnica očigledno je išla za tim da mi pokvari uživanje. I uspela je. Eto, čika Gaona je prošla volja za dalji razgovor. „Ništa, ništa, veli, nije važno!“ Ja pokušavam da uvučem u razgovor i njega i nju, ali uzalud. On uporno gleda u neku tačku preda se, čuti i gleda, da posle nekoliko trenutaka, ne skrećući pogleda, nekim ledenim, prkosnim glasom i kao otsutan, ponovi: „Moj sin živi u najlepšíem gradu na svetu!“ Tako, eto. Pa neka čuje i neka zna ta dotična kojoj to možda nije pravo!

I tako, eto, uvredili su mi čika Gaona, pa nisam stigao da ga upitam da li se u Domu oseća kao kod svoje kuće.

U Domu se proslavlja jedan rođendan

Na sreću, baš tih dana u Domu je bio priređen svečan ručak u čast devedesetog rođendana troje staraca (čika Gaonu je zapravo 91, čika Kazesu 93, a gospođi Meri 90 godina).

Svečanost je donekle poremetio jedan mali nezgodan intermeco pred sam početak: sporečkali su se nešto čika Gaon i čika Kazes i, reč po reč, reč po reč, pa je pala i uvreda: Kazes je rekao Gaonu da je balavac! Ja nisam hteo da pitam, niti hoću da znam kojim je postupkom ili uvredljivim izrazom čika Gaon zaradio tu zaista nezasluzenu uvredu. Ali mora da je bilo nešto krupno, jer čika Kazes nije hteo da side na ručak, a čika Gaon je za sve vreme čutao i jedva je odgovarao na naše rođendanske čestitke i zdravice. Tek pred kraj svečanosti uspeo je nekako da zaboravi nanesevu uvredu, prenuo se i — otpevao nam svojim još uvek čistim, iako malo drhtavim tenorom „La donna é mobile“. Iznenadio nas je, neću da krijem, jer mi smo pre očekivali njegovu reč. Ali, ako ćemo pravo, koja je to zdravica kojom bi nam on ubedljivije mogao da demonstrira koliko je on još čio i mlad, nego što je ta pesma i baš ta pesma? Uzbudio nas je i sad smo bili načisto da će taj đido doživeti svoj stoti rođendan. Već što drug Bogdan, upravitelj („Šta bismo mi bez njega?“, kažu svi oni, ukoliko ne navijaju za lekara Doma, Dr. Polaka i Dr. Seklera, ili za drugaricu Doner ili onog drugog Vajsa) ume da priredi takve svečanosti, to je priča za sebe. Bilo je tu i poklona i cveća, ama baš kao da si u rođenoj kući!

Pa ipak, osetio sam da bih poremetio „štimmung“ kad bih direktnim pitanjem potsetio ove ljude da toga još ima na svetu. A onda, po svemu bi se reklo da oni na to — više i ne misle. Potsećati ih na to — izgledalo mi je svirepo. Bolje je za njih, i zdravije, valjda, dok su im duše uzburkane tim „burama u čaši vode“, onim razmiricama, od kojih krv uskipi mržnjom i gnjevom dok ne odjekne smeh—pomirilac, koji smiruje i stišava.

Jedna neočekivana borba oko francuske kulture

Eto, u jednoj sobi su jedni za otvaranje prozora, a drugi su protiv toga — dva gledišta koja nije lako dovesti u sklad. Ali to nije ništa. Recite vi meni kako da se usklade gledišta o francuskom jeziku! Jer gospođa Nina, kao bivša profesorica francuskog jezika, voli, upravo obožava taj kulturni jezik i uvek joj iz tašne vire neke francuske novine i, naravno, presretna je kad joj se ukaže prilika da konverzira tim jezikom. Ali u Domu je zbog toga nastala neka frankofobija. Gospođa Rahel, na primer, — koja često ide u posetu svojim prijateljicama u gradu i kad bi vam samo rekla ko su sve njeni prijatelji! — ona nalazi, a to i glasno kaže: „Molim, kaže, neka govori La šon Akodeš (hebrejski). Neka izvoli“,

kaže. „Ja ne razumem ni La šon Akodeš, ali kad već ne razumem, onda hoću da to bude La šon Akodeš!

A evo šta gospođa Lustig kaže o tome: Ona, pre svega, izričito tvrdi da bi i ona danas perfektno govorila francuski, da je samo nastavila da uči. A što nije nastavila, nije kriva ona, već je kriv taj prokleti Hitler i zato ona ne da da je iko smatra manje inteligentnom od dotične gospode i ne dopušta da je ona ma u čemu bolja od nje. I uopšte, taj francuski jezik, no, pa šta je s tim što je to francuski jezik! Za nju on ne postoji i nimalo ga ne ferma! Ne ferma i — kvit!

Ne ferma ga, jeste čuli? A u pitanju je francuski jezik, znači i francuska kultura, jer to ide zajedno, razume se! A može li jedna gospođa Nina da dozvoli takvo omalovažavanje francuske kulture? A sme li Uprava Doma ravnodušno da posmatra to ukrštanje mačeva oko francuske kulture? Može li ona da uzme na sebe takvu odgovornost? Da li će gospođa Nina moći da se u Domu oseća kao kod svoje kuće ako joj neko dira u francusku kulturu?

Uprava Doma je onda postavila pitanje gospođi Rahel i rahe-listima uopšte: mislite li vi na to šta će svet da kaže kad čuje da je Dom staraca i starica u Zagrebu protiv francuske kulture? Zar Jevreji da budu protiv kulture? I ubedila ih. I sad, molim: može gospođa Nina usred noći proći trpezarijom sa čitavom hrpom francuskih novina, može naglas pevati Marseljezu — neće joj ni dlaka faliti s glave!

Radi se o atmosferi i radi se o iluzijama

O tome se, dakle, radi. Kad si ljudima stvorio krov nad glavom, zbrinuo brigu o njihovoj ishrani, ogrevu, osvetlenju, odeći i higijeni, ostaje ti još da prebrineš brigu o atmosferi. E, tu pokaži da si majstor. Tek tako Dom može postati dom. Topao, prisan, svoj. Pa neka bi se radilo i o iluziji, ako ne i jedino o njoj.

Čovek bi rekao da je to već unapred nemoguće samim tim, što u Domu skoro i nema sobe s jednim krevetom, te niko nema ono što se zove svoj kutak, gde bi mogao biti, kad to srce zaište, sam sa sobom. Usto su ovde u pitanju stari ljudi, koji imaju za sobom i takve tragedije i katastrofe o kojima isuviše znamo kakve su bile, te bi i zbog toga svaki morao da ima i svoju mizantropsku žicu.

E pa, izvolite, tražite tu mizantropsku žicu kod čika Isaka, staroga doktora veterine, koji sa svojom suprugom, doktorkom filozofije i još dva bračna para živi u zajedničkoj sobi. On tu vrši funkciju bibliotekara Doma, a kakve je sve kataloge u toj biblioteci uveo, to samo on zna. Epski je nastrojen, ima smisla za sistematiziranje i sa uživanjem vam na sva pitanja odgovara, ali pod uslovom da mu priznate pravo da vam svaku podrobnost i istoriski rasvetli, sve polako i natenane, etapu za etapom, sa svim potrebnim umetnutim rečenicama, pa sad, držite se dobro ako ste od onih koji lako

gube konac i zaborave šta su upravo pitali. Ali šta mari! Ako i ne saznate ono što ste pitali, saznaćete kako se izlazi kao pobednik iz svih zamki koje nam život tako čudljivo i bezdušno podmeće, naučićete kako se u životu na kraju krajeva ipak sve na dobro okrene.

Ta pričanja i ispovesti nižu se pod budnom kontrolom njegove supruge, koja ne propušta da ispravi kad ima što da se ispravlja, a u čijem osmejku stalno osećaš izraz tihe sreće i neke diskretne nežnosti za tog svog večitog pobednika, u čijim je poredama i ona sama imala svoj udeo i svojih zasluga. I dok nam kuva kafu u tom kutu zajedničke sobe, koji je ona tako skladno umela da načini svojim, čini mi se da pred sobom imam utelotvorenu harmoniju. A priča se ne završava tim poredama iz prošlosti, već se to nastavlja u ovu najnoviju poredu, u sasvim akutnu sreću ovde, u Domu stvorenu, zbog koje će on rado sve ranije da zaboravi, „jer biblioteka, znate, pa ja pojma nisam imao kakvo zadovoljstvo može tek to da pruži čoveku!“

A u drugom kutu te iste sobe, opet u svojem, na svoj način svojem kutu, čika Gribler iz dana u dan raspreda sa svojom suprugom kako je to nekada bilo kada je on imao fabriku i veletrgovinu, bio bogat i moćan, gospodin i gospodar. Šta je i koliko u toj njegovoj nekadašnjoj stvarnosti samo produkt mašte i njegovih pustih želja — to je stvar za sebe. Glavno je da on nikako ne uspeva da se iščupa iz tih slika i iz tih misli: „Znaš, Greta, u našoj fabrici . . . , priča on svojoj ženi. „Ali, papa, pa zašto govoriš o tome?“, buni se ona. „A o čemu hoćeš da ti govorim?“ . . . I, evo, već deset godina on živi jednim životom koji ne može da smisli. Nikako neće da bude onaj koji je. Ne, to nije on. On je samo ono sećanje u njemu, on je čovek tih uspomena. On sedi ukočen, bulji preda se, ustvari gleda za sobom, slep i gluv za sve što se oko njega zbiva, ni živ ni mrtav, ne znam da li više živ ili više mrtav . . .

I tako, eto, pod istim okolnostima, rekao bih: pod apsolutno istim okolnostima, dva tolika kontrasta! Samo, da li je to specifično za jedan ovakav Dom staraca? Zar mi ne vidimo i u svakidašnjem životu i pod normalnim okolnostima to isto? Na jednoj strani su ti umetnici života — neki ih nazivaju: pozitivnim ljudima — koji u sebi nose taj kvasac života, seme koje će pod svim životnim uslovima da proklije, koji uvek nađu puta i načina da se afirmiraju, i drugi kojima su za to neophodni naročiti životni uslovi.

Eto, tome su me naučili ovih 27 ili 28 živih istoriskih izvora i to mi se učinilo važnije od istorije radi koje sam upravo bio došao.

Ali ipak, von Henke i njegovi kamaradi sa monoklom, pečatnjakom i brazgotinama na obrazu, treba da znaju da oni, ovde pri svakom koraku hodaju po grobovima nevinih; da ima mnogo udovica i siročadi koji ih proklinju; da ima mnogo rana koje se neće nikad zalečiti i da ovuda i danas teče more suza koje nikada neće usahnuti. Stoga, iako oni dolaze ovamo kao turisti, trebalo bi da budu skromni, da dođu nečujno, na prstima, sa kajanjem, sa poštovanjem, sa zahvalnošću, sa skinutim šešišrom, jer oni hodaju po svetom zemljištu, jer nam oni diraju naše svete i presvete rane. naše svete i najsvetije osećaje. Ukratko, turisti iz Nemačke kada dolaze ovamo, treba da znaju da nas ima mnogo koji ne možemo, niti hoćemo da zaboravimo.

U toku idućih dana više puta sam sreo von Henke-a. Kad god sam ga video, drhtao sam od uzbuđenja. On je pao u oči i drugima, kao arogantna, nadmena, neprijatna pojava. Kad god sam ga video, on mi je pokvario ceo dan mog zasluženog odmora, jer stalno je nešto kipelo u meni.

Jednog dana je i prekipelo. Napisao sam mu pismo sledećeg sadržaja: „Zlotvore! Ovde se nalazi tvoj bivši logoraš, koga si jednom tukao u Debrecinskom logoru zbog kosti, koju si bacio svom keru a logoraš je hteo da je otme od kera. Beži odavde, da te ne vidim, jer ću te jednog dana možda udaviti.“

Von Henke-a je idućeg dana nestalo iz Opatije.

Sa svojim postupkom sam, verovatno, oštetiо državnu kasu za isvestan broj rajhsmarki, ali sam se neosporno odužio onima, koji su dali svoje živote za nas.